

УДК 343.140.02

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВБИВСТВА НА СЕКСУАЛЬНОМУ ҐРУНТІ

Олександр ЛЮБЧИНСЬКИЙ,
аспірант юридичного факультету
Львівського університету бізнесу і права

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблеми доказування в кримінальному процесі України. Головним елементом доказування є його предмет, який конкретизується щодо кожного злочину. Розглянуто обставини, які підлягають доведенню під час досудового розслідування в справах про вбивства на сексуальному ґрунті.

Ключові слова: доведення, предмет доказування, обставини, розслідування, вбивство на сексуальному ґрунті.

FEATURES OF THE SUBJECT OF EVIDENCE OF SEXUAL ASSASSINATION

Oleksandr LIUBCHYNSKYI,
Postgraduate Student at the Department of Faculty of Law
of Lviv University of Business and Law

SUMMARY

The article discusses problems of proof in criminal proceedings in Ukraine. Determined that the main element of proof is his subject, who is concretized through in respect of each offense. Discusses the circumstances that are subject to proof during pre-trial investigation in the murder cases of sexual violence.

Key words: proof, subject of proof, circumstances, investigation, sexual killing.

REZUMAT

Articolul discută problemele de probă în procesul penal al Ucrainei. Principalul element de dovadă este subiectul său, specificat pentru fiecare infracțiune. Se examinează circumstanțele care fac obiectul dovezii în timpul anchetei prealabile în cazurile de agresiune sexuală.

Cuvinte cheie: dovezi, subiecte de probă, circumstanțe, investigații, crimă pe motive sexuale.

Постановка проблеми. Теорія доказування, яка становить фундаментальний розділ науки кримінального процесу, завжди привертала увагу вчених. Не менш актуальна ця проблема й нині, оскільки одним із основних конституційних положень є те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою соціальною цінністю. На забезпечення реалізації цього положення Конституції України спрямована діяльність судових і правоохоронних органів у державі шляхом здійснення кримінально-процесуальної діяльності. Тому в ході кримінального провадження особлива увага звертається на дотримання цих гарантій уповноваженими особами, які здійснюють попереднє розслідування та судовий розгляд.

Актуальність теми дослідження. Учені відзначають, що основним змістом кримінально-процесуальної діяльності є доведення. Головним елементом доказування є його предмет. У більшості науковцями досліджувалися загальні питання предмета доказування в кримінальному процесі. Крім того, необхідний поглиблений розгляд предмета доказування окремих видів злочинів, у тому числі й у справах про вбивства на сексуальному ґрунті.

Стан дослідження. Внесок у дослідження проблем доказування зробили такі вчені: А.В. Баулін, Ю.М. Грошовий, М.М. Михеєнко, В.В. Назаров, В.Т. Нор, Г.М. Омельченко, А.Б. Соловйов, С.М. Стаховський, В.М. Тертишніков, С.А. Шейфер, В.П. Шибіко та ін.

Метою й завданням статті є розгляд особливостей предмета доказування у справах про вбивства на сексуальному ґрунті.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних завдань кримінального судочинства України є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду, щоб кожен, хто вчинив кримінальний злочин, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жодному невинному не було незаконно висунуто звинувачення або жодного невинного не було засуджено, ні одну особу не було піддано необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). Виконання завдань кримінального судочинства покладено на судові і правоохоронні органи в державі. Відповідно до принципу публічності, прокурор, слідчий в разі виявлення ознак кримінального злочину зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального злочину й особи, яка його вчинила. Як зазначає С.М. Стаховський, розслідуючи та вирішуючи кримінальні справи, органи досудового розслідування й судової влади з метою прийняття щодо них правильного та обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулого події, пізнати всі її обставини й факти, встановити істину. Досягнення останньої здійснюється за допомогою кримінально-процесуального доказування [1, с. 3]. Доведення – це діяльність різноманітна, що розпадається на окремі, пов'язані між собою пізнавальні акти стосовно вирішення приватних завдань, до встановлення окремих обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі [2, с. 4]. Метою кримінально-процесуального доказування є вирішення завдань кримінального судочинства. Досягнення цих завдань передбачає наявність у суб'єктів кримінально-процесуаль-

ного діяльності чіткого уявлення про предмет і межі доказування, які визначають необхідні параметри цієї діяльності. Поняття предмета доказування залишається дискусійним у теорії доказів. Так, М.М. Михеєнко вважає, що предметом доказування є сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, установлення яких необхідно для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи в стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі [3, с. 134]. На думку С.М. Стаховського, предмет доказування включає всі факти й обставини, що підлягають установленню в кожній кримінальній справі [1, с. 19]. А.Б. Соловійов вважає, що під предметом доведення розуміється сукупність обставин, що підлягає доведенню в кримінальній справі [2, с. 22]. Звісно ж, більш вдале поняття предмета доказування подано С.А. Шейфер, який відзначає, що предмет доказування – це дані про реальні обставини події, що відбулася, на встановлення якої спрямована доказова діяльність у кримінальній справі [4, с. 13]. Правильне встановлення предмета доказування під час досудового розслідування має важливе значення. Так, ст. 91 КПК України містить перелік фактичних обставин, які необхідно встановлювати під час розслідування кримінальної справи (в тому числі й у процесах про вбивства, скоєних неповнолітніми), що мають правове значення. Це подія кримінального злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), винність обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального злочину, вид і розмір шкоди, заподіяної кримінальним злочинцем, а також розмір процесуальних витрат; обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального злочину, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [5, с. 69–70].

Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, зазначені в ст. 91 КПК України, стосуються будь-яких кримінальних злочинів. Однак очевидно, що стосовно кожного з таких кримінальних правопорушень вони мають свої особливості, адже, будучи орієнтованими на ті ознаки, характерні для конкретного складу кримінального злочину, вони використовуються також і з метою розмежування різних складів кримінальних злочинів. Такого роду особливості обставин, що підлягають доказуванню, на основі узагальнення практики можуть бути визначені й у злочинах – серійних сексуальних убивствах.

На нашу думку, проблема предмета доказування в кримінальних справах щодо запропонованих злочинів вимагає більш активного розроблення, яке має не тільки важливе теоретичне, а й практичне та дидактичне значення. Уважаємо, що особливості предмета доказування в кримінальних справах про серійні сексуальні вбивства можна охарактеризувати так:

1. Установлення обставин, що характеризують подію злочину. Убивство на сексуальному ґрунті є результатом дії, спрямованої на порушення функцій та анатомічної цілісності життєво-важливих органів іншої людини.

2. Установлення способу вчинення злочину. Спосіб учинення злочину як ознака об'єктивної сторони вбивства має істотне значення для його розслідування. Спосіб учинення злочину, за М.І. Пановим, являє собою певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини в поєднанні з вибірковим використанням засобів учинення злочину [6, с. 44].

3. Установлення причинного зв'язку між поведінкою людини і смертю потерпілого. Під час вирішення питання

про наявність або відсутність причинного зв'язку між діянням і наслідками варто виходити з того, що це є об'єктивним, таким, що існує незалежно від свідомості, зв'язком, у силу якого дія породжує виникнення сліду. Цей об'єктивний зв'язок і повинна бути встановлений. Відсутність причинного зв'язку між діянням і смертю потерпілого або виключає повністю кримінальну відповідальність за вбивство, або підлягає іншій кваліфікації діяння.

4. Установлення обстановки скоєння вбивства. Конкретна обстановка вчинення вбивства має значення не тільки для вирішення питання про наявність або відсутність причинного зв'язку, а й за певних обставин для залучення цієї особи до кримінальної відповідальності та для кваліфікації злочину. Як справедливо із цього приводу зазначає І.А. Петін, обстановка скоєння злочину в низці випадків може свідчити про більший чи менший ступінь суспільної небезпеки скоєного [7, с. 118–120]. Установлення часу в цій категорії вбивств може мати й процесуальне значення для доведення винності конкретної особи або, навпаки, виключення її провини, якщо в момент скоєння злочину вона перебувала в іншому місці й не могла бути виконавцем злочину. Час учинення злочину як елемент його криміналістичної характеристики містить важливу інформацію про динаміку механізму злочину.

Для розслідування вбивства важливо також установити місце скоєння злочину, тому що місце виявлення трупа не завжди може збігатися з місцем убивства. Відомо чимало фактів, коли вбивця, щоб перешкодити розкриттю злочину, переміщував труп іноді на значній відстані. Різниця між місцем виявлення трупа й місцем скоєння вбивства дає змогу в деяких випадках зробити певні висновки про особу, що вчинила злочин, і характер злочинної події, про можливість випадкового або навмисного використання певної ділянки місцевості для вчинення або приховування вбивства.

Щоб установити обставини, які характеризують об'єктивну сторону складу злочину, потрібно знайти, яким знаряддям скоєно злочин. У кримінальній справі речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям учинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються в ході розслідування кримінальної справи, в тому числі предмети, які були об'єктом кримінально протиправних дій: гроші, цінності й інші речі, придбані кримінально-протиправним шляхом (ст. 98 КПК України).

5. Установлення особи злочинця. Під час розслідування вбивств передусім необхідно встановити безпосередню особу насильника, яка вчинила злочин. Плідною у зв'язку з цим може виявитися робота з аналізу способу вчинення злочину, враховуючи характерність дій, які обираються особою, в тій чи іншій ситуації. Зазвичай це можливо у випадках, коли в слідах злочину відбиваються певні навички, професійні та інші знання, вікові чи інші якості злочинця. Визначення способу злочину дає підставу для припущення, хто міг скоїти злочин, якими особистісними якостями і властивостями він повинен володіти. Крім того, з метою виявлення злочинця необхідно перевірити спосіб скоєння вбивства за інформаційно-пошуковими картками на людину при обласних управліннях МВС України. У цих картах відображені способи вчинення злочинів раніше розслідуваних справ.

6. Установлення винності обвинуваченого в учиненні кримінального правопорушення. Ця вимога закону означає з'ясування під час доведення психічного ставлення особи до скоєного суспільно небезпечного діяння і його наслідків. Винність особи в скоєному злочині існує об'єктивно – поза свідомістю правозастосовувачів (слідчого, прокурора, слідчого судді, судді). Доведення провини здійснюється

за допомогою оцінювання зібраних і перевірених доказів у кримінальній справі. Установлення винності особи, яка вчинила злочин, у кримінальних процесах про серійні сексуальні вбивства і її викриття пов'язано зі значними труднощами. Зумовлено це як об'єктивними труднощами, що виникають у процесі доведення в таких виробництвах, так і недоліками в організації та проведенні досудового слідства. Труднощі в доведенні винності підозрюваного виникають також під час перевірки в ході досудового слідства його алібі. Докази, що підтверджують знаходження підозрюваного під час скоєння злочину в іншому місці, повинні бути ретельно перевірені й ні в якому разі не можуть бути проігноровані слідчим.

7. Установлення наміру. Під час розслідування вбивства необхідно встановити не тільки обставини, які дають підстави для висновку, що злочин скоєно навмисно, а й обставини, на підставі яких можна зробити висновок про його форму. Тільки встановлення прямого або непрямого умислу дає змогу говорити про те, що злочин дійсно мав місце, тому що поза конкретною формою вини діяння не може бути визнано злочином. Розмежування прямого й непрямого умислу має значення для індивідуалізації відповідальності, а в деяких випадках і для відмежування вбивства від інших злочинів. Це стосується, наприклад, кваліфікації замаху на вбивство. Наявність непрямого умислу виключає таку кваліфікацію. Зокрема, в п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я людини» від 07.02.2003 № 2 зазначено, що замах на вбивство можливий лише з прямим умислом [8]. Це роз'яснення має принципове значення для визначення кола обставин, які мають бути з'ясовані не тільки для кваліфікації замаху на вбивство, а й для встановлення змісту прямого або непрямого умислу в кожному окремому випадку. Нерідко заздалегідь продуманий умисел може проявлятися в особливо підступних або витончених способах досягнення злочинної мети, які можуть виражатися в застосуванні хитромудрих пасток для довірливої жертви, використанні для досягнення злочинної мети інших осіб, які не усвідомлюють своєї ролі в скоєному злочині, застосуванні специфічних засобів тощо [9, с. 12–13]. Як справедливо із цього приводу зазначає А.А. Андреев, коли на це питання не дають вичерпної відповіді відомості, отримані під час допитів підозрюваного (обвинуваченого), а також осіб, які близько знають його та потерпілого, то використовують документальні джерела. Вивчаючи й зіставляючи дані про минулу трудову діяльність підозрюваного (обвинуваченого) та потерпілого, наявні в трудових книжках, листках з обліку кадрів або в автобіографіях, відомості про службу в армії, покарання, перебування в будинках відпочинку, санаторіях тощо, можна встановити, перетиналися їхні життєві шляхи чи ні [10, с. 79].

8. Установлення мотивів убивства. Мотив злочину є не тільки обставиною, що підлягає доказуванню в кожній кримінальній справі (ст. 91 КПК України), а й структуроутворювальним елементом криміналістичної характеристики злочину, про що говорилося вище. Саме встановлення мотиву дає змогу оптимізувати процес розкриття вбивства, вибрати правильний напрям його розслідування, ефективніше вести пошук винних і формування необхідної для їх викриття системи доказів. Особливо це важливо на початковому етапі розслідування. Мотив як одна з причин убивства має свої характерні ознаки. При цьому кожний різновид мотиву характеризується певною групою ознак [11, с. 63, 33–34]. Ці ознаки й слугують підставами для висунення версій про конкретні мотиви вбивства. Як правило, версії про мотиви вбивства висувуються після виявлення трупа, коли факт насильницької смерті потерпілого достовірно встановлено. Однак з метою приховування злочину окремі злочинці все частіше маскують учинені ними вбивства під безвісти зниклих громадян або не-

щасні випадки. У цих ситуаціях версії про мотиви необхідно висувати й перевіряти одночасно з висуненням загальної версії про вбивство.

9. Установлення обставин, що характеризують особу обвинуваченого. До обставин, що характеризують особу обвинуваченого, належать соціальний статус обвинуваченого (його належність до певної соціальної групи); соціально-демографічна характеристика (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо), соціальні функції особи (виконувані види діяльності в системі суспільних відносин як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина тощо); морально-психологічні характеристики особистості, що виражають її ставлення до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій. Крім того, характеристика особи обвинуваченого повинна враховуватися під час визначення виду й розміру покарання (як обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання), вирішення питання про можливість умовного засудження, звільнення від покарання (наприклад, у зв'язку з хворобою). Під час характеристики особистості обвинуваченого потрібно звертати увагу на особливості з'ясування даних, чи не є він наркоманом, токсикоманом або алкоголіком. З'ясування зазначених обставин має істотне значення, зокрема, для вирішення питання про призначення лікування.

10. Установлення виду й розміру шкоди, заподіяної злочином. Під час розслідування необхідно з'ясувати не тільки наявність і характер шкоди, а й причинний зв'язок між злочином і шкодою, її розмір, наявність майна, яке може бути звернено для компенсації морального й матеріального збитку, а також витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння. У процесі вирішення питання про відшкодування моральної шкоди за позовами потерпілих осіб судам необхідно керуватися положеннями Цивільного кодексу України та роз'ясненнями, які містяться в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 № 4 зі змінами, внесеними Постановою Пленуму Верховного Суду України від 25.05.2001 № 5 [12]. Судова практика останніх років послідовно дотримується позиції грошової компенсації моральної шкоди постраждалим у кримінальних процесах про вбивства [8].

11. Установлення обставин, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінальної справи, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Чинним Кримінальним кодексом України (ст. ст. 36–43) передбачені обставини, що виключають злочинність діяння. Їх соціальна природа така, що вони не тільки виключають злочинність діяння, а й роблять відповідне діяння правомірним, суспільно корисним.

12. Установлення обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Під час з'ясування обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, неприпустимо обмежуватися лише загальною констатацією того, що певне питання вирішене, наприклад, «з урахуванням особистості». Пом'якшувальні й обтяжуючі обставини повинні бути не тільки прямо вказані, а й оцінені в обвинувальному акті.

Висновки. Отже, в ст. 91 КПК України визначено обставини, які підлягають доказуванню в кожній кримінальній справі, крім того, предмет доказування визначається рамками складу кримінального злочину. З'ясування всіх обставин, які підлягають доведенню, допомагає слідчому, прокурору прийняти правильне рішення про кваліфікацію злочину, а в подальшому й призначення справедливого покарання особі, яка його вчинила. Але в кожному кримінальному провадженні обсяг обставин, що підлягають доведенню, визначається слідчим, прокурором залежно від обставин кримінального

злочину. Отже, встановлення вищевказаних обставин під час розслідування злочинів про вбивства на сексуальному ґрунті має свої особливості, визначення яких допоможе слідчому, прокурору в процесі розслідування кримінальних справ цієї категорії провести більш повне розслідування, визначити, які саме необхідно провести процесуальні дії та оперативно-розшукові заходи.

Список використаної літератури:

1. Стаховский С.М. Теория и практика уголовно-процессуального доказывания: монография. Киев, 2005. 272 с.
2. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России: научно-практическое пособие. Москва: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. 72 с.
3. Уголовный процесс Украины: учебник / М.М. Михеенко, В.Т. Нор, В.П. Шибико. Москва: Просвещение, 1992. 431 с.
4. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. Тольятти: Волжский университет им. В.Н. Татищева, 1997. 92 с.
5. Уголовный процессуальный кодекс Украины: Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины в связи с принятием Уголовного процессуального кодекса Украины». Москва: Интер 2012. 376 с.
6. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность: монография. Москва: Высшая школа, 1982. 161 с.
7. Петин И.А. Механизм преступного насилия. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 343 с.
8. О судебной практике по делам о преступлениях против жизни и здоровья человека: Постановление Пленума Верховного Суда Украины от 7 февраля 2003 г. № 2. URL: www.scourt.gov.ua.
9. Яницкая Н.В. Групповая корыстно-насильственная преступность молодежи и ее предупреждение: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. / Нац. акад. внутр. дел. Киев, 2000. 20 с.
10. Александренко А.В. Основные недостатки при раскрытии и расследовании серийных сексуальных убийств. URL: [www.nbu.gov.ua / Soc... / Aleksandrenko.pdf](http://www.nbu.gov.ua/Soc.../Aleksandrenko.pdf).
11. Гетьманова И.В. Использование специальных психологических знаний в уголовном процессе. Москва: Изд-во Моск. психолого-социального ин-та, 2006. 208 с.
12. О судебной практике по делам о преступлениях против половой свободы и половой неприкосновенности личности: Постановление Пленума Верховного Суда Украины от 30 мая 2008 г. № 5. URL: urportal.at.ua/blog/2008-07-17-50.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Любчинський Олександр Володимирович – аспірант юридичного факультету Львівського університету бізнесу і права

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Liubchynskiy Oleksandr Volodymyrovych – Postgraduate Student at the Department of Faculty of Law of Lviv University of Business and Law

kovalmr@ukr.net